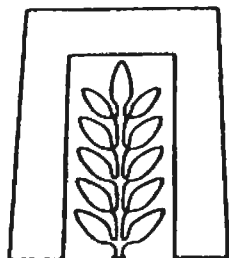

De Terebinth

Stichting Tot Herstel Van Zorg Rond Dood En Rustplaats

COLOFON

Redactie: Wessel Meijer,
Martin Bosker.

Redactieadres: 1e Daalsedijk
240, 3513 TK Utrecht.

Secretariaat: Postbus 222,
3970 AE Driebergen.

De Terebinth Nieuwsbrief is
een informatieblad ten behoeve
van de donateurs van Stichting
De Terebinth.

Inleveren kopij vóór 1 mei
1991.

telefoon redactie:
030-334493
(buiten kantooruren)

Agenda

23 maart:

Excursie naar R.-k. en Alge-
mene begraafplaats Crooswijk
te Rotterdam.

1 juni:

Excursie naar Oude begraaf-
plaats te Deventer.

21-28 september:

Tentoonstelling R.-k. begraaf-
plaats te Zwolle n.a.v. 150-
jarig bestaan.

De inzichten van de Terebinth omtrent het begrafenisritueel en de functie van kerkhoven lijken de laatste tijd ingang te hebben gevonden in bestuurlijk Nederland.

De Eerste Kamer constateerde in het debat over de nieuwe Wet op de lijkbezorging, dat het wetsvoorstel achterhaald is. De

Senaat vraagt de minister de wensen van nabestaanden en beheerders van begraafplaatsen en crematoria nader te onderzoeken, omdat daarmee in het wetsvoorstel geen rekening wordt gehouden.

Een tweede belangwekkende gebeurtenis is het gereed komen van de Modelverordening Gemeentelijke Begraafplaatsen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. In de modelverordening wordt juist veel aandacht geschonken aan de positie van nabestaanden, vrijheid van rituelen en landschappelijke en cultuurhistorische aspecten van begraafplaatsen.

In deze Nieuwsbrief veel aandacht voor deze ontwikkelingen.

De Terebinth organiseert ook dit kwartaal weer een excursie naar interessante begraafplaatsen voor haar donateurs. Zaterdag 23 maart wordt onder vakbekwame leiding een bezoek gebracht aan de Rooms-katholieke en de Algemene begraafplaats Crooswijk te Rotterdam.

De vorige excursie betrof een bezoek aan de Nieuwe Oosterbegraafplaats in Amsterdam. Over de historische en monumentale bijzonderheden van die begraafplaats in deze Nieuwsbrief een artikel.

Het zal u overigens zijn opgevallen dat de Nieuwsbrief is veranderd. Als nieuwe redactie zoeken we naar een vorm voor de Nieuwsbrief die zoveel mogelijk tot lezen uitnodigt. Daartoe hebben we het uiterlijk enigszins veranderd en zullen er in de toekomst ook inhoudelijk wijzigingen worden aangebracht, onder andere in de vorm van rubrieken. Daarbij blijft vanzelfsprekend het doel van de Nieuwsbrief voorop staan: informeren over Terebinth-zaken en verslag doen van relevante nieuwsfeiten. We streven naar vier uitgaven per jaar.

Suggesties en kritiek stellen we zeer op prijs; eigen bijdragen zijn buitengewoon welkom. Het redactieadres en onze telefoonnummers staan in het colofon vermeld.

We hopen dat u met genoegen deze Nieuwsbrief door zult nemen en dat hij blijft bijdragen aan een goede uitwisseling van feiten en ideeën over de Terebinth.

De redactie
Martin Bosker
Wessel Meijer

INHOUD

Nieuwe wet lijkbezorging reeds verouderd.....	3
Wet dreigt te stranden in Senaat.....	4
VNG brengt modelverordening begraafplaatsen uit.....	5
Nieuwe Oosterbegraafplaats.....	8
Excursie naar Crooswijk.....	11
<i>rubriek</i>	
Berichten.....	7, 10

Rechten nabestaanden niet geregeld

Nieuwe wet lijkbezorging nu al verouderd

Als alles meezit treedt in het voorjaar van 1991 de nieuwe Wet op de lijkbezorging in werking. De oude wet heeft dan 121 jaar dienst gedaan. Echter reeds op de ingangsdatum zal de nieuwe wet verouderd zijn. Door de extreem lange behandeling van de wet past hij niet in deze tijd. Er is bijvoorbeeld niet voorzien in een klachtenregeling voor nabestaanden en andere betrokkenen, zoals begrafenisondernemers. Als het aan de Tweede Kamer, de minister van binnenlandse zaken en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten ligt, wordt de nieuwe Wet op de lijkbezorging na de inwerkingtreding dan ook spoedig geëvalueerd en aangepast.

De nieuwe Wet op de lijkbezorging is een kille wet. Eén zonder gevoel. 'Clean'. Geregeld zijn alleen technische zaken. Zoals: hoeveel lijken er op één hectare begraven c.q. gecremeerd mogen worden, de procedure rondom de lijkschouwing, binnen hoeveel dagen iemand na het overlijden begraven of verbrand moet worden, hoe graven geruimd moeten worden, wat er moet gebeuren als iemand op een Nederlands schip overlijdt en van welk materiaal de binnenbekleding van de kisten en de lijkwaden mogen zijn. De afgelopen decennia is het regelmatig voorgekomen dat bij het ruimen van een graf bleek dat de stoffelijke resten niet ontbonden waren, omdat het omhulsel geen zuurstof doorliet.

De wet is zo opgesteld dat het lijkt alsof het er alleen om draait dat een lijk begraven of verbrand moet worden en dat dat - technisch - zo zorgvuldig mogelijk moet gebeuren. Bovendien zijn de geregelde technische zaken enkel gebaseerd op vermoedens, veronderstellingen en 'geluiden uit de samenleving'. Nergens is deugdelijk onderzoek naar verricht. De lijst van toegestane materialen van omhulsels bijvoorbeeld is gebaseerd op gesprekken tussen het Ministerie van binnenlandse zaken en enkele ter zake kundige 'verpakkingsfabrikanten', maar een degelijk onafhankelijk onderzoek ontbreekt. Daarnaast is de feitelijke stand van zaken rondom begraafplaatsen gehuld in een dikke mist. Hoeveel zijn er eigenlijk? Niemand weet dat. Net als dat geen mens een antwoord kan geven op vragen over hoeveel grafruimte er nog is, welke kerkhoven c.q. graven vanuit cultuurhistorisch belang moeten worden beschermd, hoe de reglementen van de bijzondere begraafplaatsen eruit zien, hoe begrafenisondernemers omgaan met het ruimen, waar iemand heen moet

met een klacht als hij iets heeft aan te merken op een bijzondere of gemeentelijke begraafplaats.

De nieuwe Wet op de lijkbezorging is desondanks al een stuk beter dan die uit 1869. De belangrijkste verbetering is wellicht dat met de invoering van de nieuwe wet eindelijk het cremieren bij wet geregeld zal zijn en dat tevens het zware toezicht van de officier van justitie op de crematie en de daaruit voortvloeiende ongelijke regelgeving ten opzichte van het begraven is verdwenen.

Dieptepunt

Minister Dales, de Tweede Kamer, de VNG en andere betrokkenen willen de wet zo snel mogelijk invoeren. Niet omdat ze die zo goed achten - ze zijn zich bewust van de onvolkomenheden en ook van mening dat daar wat aan moet worden gedaan - maar om te voorkomen dat alle verbeteringen nog langer op zich zullen doen wachten. De behandeling van de Wet op de lijkbezorging wordt algemeen gezien als een dieptepunt in de Nederlandse wetgevingsgeschiedenis.

In 1948 werd een commissie, de Commissie-Kan, ingesteld om te onderzoeken op welke punten de Wet op de lijkbezorging aanpassing behoefde. Na zeventien jaar bracht ze een rapport uit, waarin hoofdzakelijk redactionele wijzigingen werden voorgesteld. Tussentijds, in 1956, had de commissie een rapport uitgebracht rondom het recht op crematie. Een extra hoofdstuk met bepalingen ten aanzien van cremieren werd aan de oude wet toegevoegd, maar de wet werd niet integraal gewijzigd.

Van 1965 tot 1971 lag het eindrapport van Kan en zijn mannen te verkleuren op een stapel bij Binnenlandse zaken

- een duidelijk geval van 'geen prioriteit'. Toen pas werd de nieuwe Wet op de lijkbezorging voor het eerst in de Tweede Kamer in behandeling genomen. De ontwerp-wetswijziging was in de jaren daarna een geliefd onderwerp van tientallen amendementen, talloze nota's, een eerste novelle en - zeer uitzonderlijk - een tweede. Een novelle is een wijziging van een wet die al bij de Eerste Kamer ligt.

Nabestaanden

Op 3 mei dit jaar werd in de Tweede Kamer het laatste grote debat gehouden over de Wet op de lijkbezorging. Minister Dales was daar de tiende minister van binnenlandse zaken die de wet verdedigde.

Op aandringen van de Kamer zegde de minister toe geld beschikbaar te stellen voor onderzoeken naar respectie-

Enkele punten uit het wetsvoorstel

- Begraven en cremieren worden principieel gelijk gesteld.
- Iedere te begraven of cremieren overledene krijgt een vuurvast identiteitssteentje met registratienummer.
- Er is vastgesteld welke materialen gebruikt mogen worden voor kist, binnenbekleding en lijkwade, i.v.m. milieuaspecten en het ontbindingsproces.
- De mogelijkheid bestaat om zonder kist, maar bijv. gewikkeld in doeken te worden begraven of gecremeerd.
- De bus met de as van de overledene mag buiten het crematorium of de begraafplaats worden bewaard (dus ook thuis).

Red.

velijk omhulsels van stoffelijke resten en de feitelijkheden omtrent begraafplaatsen. Zowel de Kamer als de minister erkennen dat er in de nieuwe wet geen aandacht is voor de rechtspositie van nabestaanden en andere belanghebbenden zoals begrafenisondernemers. Kamerlid Haas-Berger (PvdA) stelde voor - Dales zei daar "zeer gevoelig" voor te zijn - om "aan de reglementen voor bijzondere begraafplaatsen eisen te stellen ten aanzien van klachtenbehandeling en informatie, zoals bij gemeentelijke begraafplaatsen".

Als nu iemand ten aanzien van een bijzondere begraafplaats een klacht heeft over bijvoorbeeld het feit dat hij tussen de middag de begraafplaats niet op kon om een graf te bezoeken, omdat die gesloten was, dan weet hij in bijna alle gevallen niet waar hij aan moet kloppen. Wie zitten er in het bestuur van de begraafplaats? Begrafenisondernemers lopen regelmatig tegen dezelfde vraag op als ze het met een bepaalde gang van zaken op een particuliere begraafplaats niet eens zijn. Iemand die op een algemene begraafplaats iets

heeft aan te merken, komt al gauw vanzelf bij b. en w. terecht, maar ook een gemeente is niet verplicht een klachtenregeling met betrekking tot de algemene begraafplaatsen in de reglementen op te nemen. De VNG gaat dit wel adviseren op aandringen van de Kamer en de minister, en dicht daarmee gedeeltelijk een leemte van de wet. Een behoorlijk wettelijk handavingskader blijft gewenst.

PETER VAN NOPPEN
Ng-Gemeentelijk magazine,
nr. 35/36 1990.

Het Laatste Nieuws

Wet op de lijkbezorging dreigt opnieuw in de Senaat te stranden

De nieuwe Wet op de lijkbezorging is 'achterhaald'. Daarom moet ze op grond van een onderzoek worden aangepast aan de huidige praktijk van de lijkbezorging. Een motie van deze strekking werd dinsdag 19 februari in de Eerste Kamer aangenomen.

Vanwege de vele en pittige kritiek uit de Senaat, zag de minister van binnenlandse zaken, Ien Dales, zich genoodzaakt haar reactie uit te stellen tot 5 maart. De meeste fracties wachten deze reactie af, alvorens een definitief oordeel over het wetsvoorstel uit te spreken. D'66 verklaarde echter meteen al tegen het voorstel te zullen stemmen. De eventuele stemming is op z'n vroegst half maart te verwachten.

Het in de motie gevraagde onderzoek zal de wensen van nabestaanden en beheerders van begraafplaatsen en crematoria moeten inventariseren. Dit om te bekijken in hoeverre aan deze wensen op dit moment voldaan wordt en hoe de nieuwe wet daarop in zou kunnen spelen. Dat de wet door dit onderzoek nog eens een half jaar op zich zou laten wachten vindt de Senaat, gelet op de voorgeschiedenis, niet erg. Het wetsontwerp is nu twintig jaar in behandeling en strandde al twee keer eerder in de Eerste Kamer.

De trage gang van zaken rond deze wet deed PvdA-senator Van Veldhuizen al verzuchten dat kennelijk

"niemand op deze wet zit te wachten". De senatoren en minister Dales geven elkaar de schuld van de groteske vertragingen, die de behandeling een 'dieptepunt in de wetgevingsgeschiedenis' maken. De minister verwijt de senatoren dat ze zich het recht toeëigenen wetsvoorstellen die hun onwelgevallig zijn, terug te zenden naar de Tweede Kamer. De senatoren reageren woedend op deze redenering: dat een minister schorsing van een debat aanvraagt, omdat het voorstel anders zal worden verworpen, is toch een verantwoordelijkheid van het kabinet?

Als de minister op één lijn met de Senaat komt door het onderzoek in te stellen, dan ontstaat opnieuw ruimte voor de Terebinth om invloed uit te oefenen op de uiteindelijke vorm van de wet. De Nieuwsbrief blijft u informeren over het vervolgverhaal rond de wet en zal in het komende nummer ingaan op de rol die de Terebinth in het eventuele onderzoek gaat vervullen.

WM

Een dodenakker voor de levenden

Vroeger kwamen er veel oude mensen voor een babbeltje en een ommetje. Nu is het er vaak doodstil. De schoonheid van de begraafplaats wordt zelden opgemerkt, zegt de beheerder. En er is natuurlijk het taboe. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten presenteerde afgelopen week een modelverordening voor een andersoortige begraafplaats. Er is een andere kijk op de dood, zegt de ontwerper. Dus moet ook de dodenakker anders. "Dat we er op dezelfde manier naar kijken als naar een stadsplantsoen met een speeltuintje."

Begraafplaats Crooswijk is vrijwel uitgestorven. Een man en zijn twee dochtertjes leggen bloemen bij een graf. De vader blijft in gedachten verzonken. De meisjes spelen met een nieuwsgierige kat. Verderop staat een lijk in een vers gedolven graf. De bloemen liggen er nog op. De nabestaanden zijn al weg. Het is stil op het grootste kerkhof van Rotterdam. Doodstil.

Het is er nooit druk. Bijna niemand gaat nog zonder het oogmerk van grafbezoek naar de begraafplaats, 'de groene long' van volksbuurt Crooswijk. Vroeger - en dan spreekt chef begraafplaats H. Dullaard van 35 jaar geleden - waren er dagelijks zeven, acht groepen oude mannen en vrouwen die elkaar tussen de graven ontmoetten, zomaar voor de gezelligheid. Ook zonderlinge figuren kwamen er een wandelingetje maken.

Ommetjes worden over de 160 jaar oude begraafplaats niet meer gemaakt. Toch is 'Crooswijk' nog steeds een fraai park met veel groen, water en bruggetjes. Rondom de graven bruist de natuur, met duiven, fazanten en tientallen andere vogelsoorten. Er huizen konijnen en bijzondere insecten. Er staan tweehonderd verschillende boomsoorten, en biologen komen wel eens onderzoek doen naar de niet alledaagse mossen.

De schoonheid van de begraafplaats wordt soms opgemerkt door mensen die een graf komen uitzoeken, zegt beheerder Dullaard. Maar daarna komen ze alleen nog terug voor de begrafenis. Buurtbewoners laten zich er helemaal niet zien. "Ik woon er tegenover", zegt een vrouw achter een kinderwagen. "In het begin vond ik het best moeilijk, al die ellende. Nu gaat het wel, maar ik ga er niet heen. Ik voel me er niet zo relaxed. Sinds kort ligt er een goede bekende begraven, een jongen van 26 jaar. Nou ga ik zeker niet meer, anders komt alles weer boven. Ik ga liever naar het bos."

Een andere vrouw loopt ook altijd de ingang van de begraafplaats voorbij. "Ik heb er geen familie liggen", zegt ze. Voor een rustige wandeling stapte ze niet naar binnen. "Ik kom uit de buurt, maar

ik ben er nog nooit geweest. Het trekt me niet. Ik vind het een naar idee, al die graven."

"Veel mensen zijn bang", bevestigt J.

plek van herinnering moeten zijn, maar ook een plaats om te wandelen en te vertoeven, in alle rust.

Er is, zegt hij, alle aanleiding om de gemeenten een modelverordening aan te bieden. Veel wethouders die een begraafplaats willen ruimen of uitbreiden, zitten opgescheept met een verouderde verordening, die vaak niet meer is dan een catalogus: welke gedenktekens mogen er worden geplaatst, welk materiaal mag worden gebruikt, wat zijn de toegestane maten en - vooral - wat kost het.

VNG-modelverordening wil begraafplaatsen parkachtiger, en dichterbij

van der Woude, beleidsmedewerker van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), "maar die angst is de mensen aangepaard. Daarom zijn begraafplaatsen altijd buiten de stad aangelegd. Het wordt tijd dat we de begraafplaatsen inpassen in de woonomgeving. Dat we er op dezelfde manier naar kijken als naar een stadsplantsoen met een speeltuintje."

De waarde en het nut van begraafplaatsen zijn volgens Van der Woude veel groter dan die van laatste rustplaats alleen. Daarom heeft hij een modelverordening ontworpen die gemeenten op weg moet helpen om begraafplaatsen "een meer geïntegreerde plaats in de samenleving" te bezorgen. Zo stelt hij voor nieuwe begraafplaatsen "parkachtig" aan te leggen en graven van cultuurhistorische waarde voor sloop te behoeden.

De VNG-medewerker, die ook in zijn vrije tijd een enthousiast begraafplaatsbezoeker is, stoort zich eraan dat de meeste gemeenten nauwelijks een beleid hebben voor hun begraafplaatsen. Dat heeft ertoe geleid dat veel dodenakkers recht toe, recht aan zijn aangelegd. Starre rijtjes graven met zerken, begraafplaatsen zonder sfeer. Van der Woude vindt dat begraafplaatsen niet alleen een

Daarnaast hebben de gemeenten een brief ontvangen van de minister van WVC, waarin wordt gewezen op de historische waarde van begraafplaatsen. Een derde overweging is dat de samenleving ruimte biedt voor "een nieuwe kijk" op de dood. Van der Woude: "De dood is weer bespreekbaar. Dat was jarenlang niet het geval."

Het wegdrukken van de dood heeft tot verwaarlozing van begraafplaatsen geleid. Van der Woude vindt ze er in veel gevallen troosteloos uitzien: te weinig uitnodigend en te veel achterstallig onderhoud. Hij zegt dat gemeenten vaak gedachteloos met de begraafplaatsen omgaan. Oude beplantingen worden zondermeer weggehaald en belangwekkende graven geruimd.

Hij geeft een voorbeeld. "In Wageningen staan allerlei beelden van een inmiddels overleden kunstenaar. Zelfs op zijn graf stond een beeldje. Maar ineens was het graf verdwenen. Daar is een rel over ontstaan. Kan ik me goed voorstellen. Dat graf was van lokaal-historische waarde."

"In Sluis is een graf met een dooideenvoudige grafsteen. Daar ligt Van Dale begraven, de plaatselijke hoofdonderwijzer. Die man is niet zonder betekenis geweest. Hij is de man van De

Dikke Van Dale, het woordenboek. Zo'n graf ruim je niet zomaar." Ook ouderwetse grafbedekkingen, zoals gietijzeren hekjes, moeten worden gerestaureerd, meent hij: "Ze worden niet meer gemaakt en geven een bepaald tijdsbeeld aan."

"Begrijp me goed: ik wil niet een begraafplaats-toerisme bevorderen. Snackbars, restaurants of parkeerplaatsen voor autobussen moeten er niet komen. De begraafplaats is op de eerste plaats een plek van rust en herinnering. Maar het is ook de schatkamer van de plaatselijke samenleving. Een zekere museumfunctie valt haar niet te ontzeggen."

Daarom stelt de VNG in de modelverordening voor commissies voor de begraafplaatsen in te stellen. Zo'n commissie, die zou moeten bestaan uit streekhistorici, steenhouders, uitvaartondernemers, monumentenzorg, kerkelijke vertegenwoordigers en anderen die belang hebben bij een goede begraafplaats, moet worden betrokken bij alle beslissingen omtrent de dodenakker. Bovendien zou dit gezelschap een inventarisatie moeten maken van gedenkwaardige graven die intact moeten blijven.

Van der Woude houdt in de nieuwe verordening ook rekening met wensen

van nabestaanden. Hij vindt dat zij, als ze dat willen, zelf het graf moeten kunnen delven en sluiten. Ook begraven op zondag moet kunnen. Gemeenten zouden bovendien ruimte moeten maken voor urnengraven, eigen strooivelden en ook meer vrijheid moeten geven voor het plaatsen van gedenktekens. Tot op zekere hoogte, want Oom Piets lievelingsauto op het graf gaat zelfs Van der Woude te ver.

De modelverordening geeft veel gemeenten zeker enig houvast, zegt G.J. Hommerson, chef van de gemeentelijke begraafplaatsen en crematoria in Rotterdam. Hij toont zich een groot voorstander van de eerder genoemde inspraakcommissie, al vindt hij dat Rotterdam al erg progressief is en reeds aan veel eisen van de modelverordening voldoet.

Op de begraafplaats Crooswijk zijn nooit zomaar graven opgeruimd, zegt Hommerson. Hij wijst grote, pompeuze grafmonumenten aan, die bewaard zijn gebleven. "Niet altijd even mooi, maar wel indrukwekkend." Graven van havenbaronnen en mensen als King Kong, de dubbelspion uit de Tweede Wereldoorlog, zijn ook niet verwijderd. Toch wordt het volgens Hommerson tijd voor een goede lijst van op Crooswijk

begraven bekende persoonlijkheden.

Hij zegt al jaren een wandelroute te willen uitzetten op het 23 hectare grote complex, maar het is er nog steeds niet van gekomen. Hommerson vreest dat dit soort inspanningen aan de gemiddelde Rotterdammer voorbij zal gaan. Ook Dullaard, de beheerder van Crooswijk, gelooft niet dat er nog mensen naar de begraafplaats komen om uitsluitend van de rust en de natuur te genieten. "Ik zou het prettig vinden, maar je moet ook buiten het hek kijken. De mensen zijn niet meer vertrouwd met de dood. Doden liggen toch ook niet meer thuis opgebaard, maar afstandelijk in een centrum met een half uurtje bezoektijd."

Aan de dood wordt veelal liever niet gedacht, ook al kun je er niet omheen. Dullaard knikt en zegt: "Mensen die hier in het zonnetje een boek lezen, of een vrouw met een breiwerkje, het is allemaal uit de tijd. Dat krijg je niet terug met een verordening. Daarvoor heb je een maatschappelijke omwenteling nodig."

WEERT SCHENK
Volkskrant, 22/12/1990.

**Modelverordening Gemeentelijke
Begraafplaatsen, Groene reeks 111.**
VNG-uitgeverij; f14,90.
ISBN 90 322 1111 0.

Enkele punten uit de modelverordening

- Begraafplaatsen moeten parkachtig worden aangelegd en worden ingepast in de woonomgeving.
- Grafbedekkingen van cultuur-historische waarde moeten geïnventariseerd en voor sloop behoed worden, evenals de graven van plaatselijk of landelijk bekende overledenen.
- Nabestaanden moeten de mogelijkheid hebben om meer handelingen bij een begrafenis zelf te verrichten, zoals openen en sluiten van de groeve en het laten dalen van de kist.
- Er dient een goede voorlichting te zijn over de begraafplaats, bijvoorbeeld in de vorm van een brochure.
- Er moet een klachtenregeling komen, en wensen of ideeën moeten kenbaar gemaakt kunnen worden.
- Commissies van deskundigen moeten worden ingesteld om de zorg voor de begraafplaatsen te begeleiden en deel te nemen aan de beleidsvoorbereiding voor b. en w.

Red.

berichten

Graftoren

Marius Boender, beeldend kunstenaar uit Breda, ontwierp ruim een jaar geleden een spiraalvormige graftoren, die goed blijkt aan te sluiten bij de modelverordening gemeentelijke begraafplaatsen van de VNG. De begraafplaats kreeg de naam 'Piëtras', een samentrekking van de woorden Piëtas, de godin van de piëteit, terras, de indruk die het zijaanzicht van de toren geeft, en Petra, hetgeen rots betekent.

De muur van de toren is opgebouwd uit gelijkvormige gedenksteden van 75x75x150 centimeter. Naar boven lopend zie je de opschriften van de gedenksteden tegen de metershoge binnenmuur. De graven liggen tegen de buitenmuur die veel lager is, zodat je vanaf het looppad over de omgeving uit kan kijken. De spiraal wordt naar buiten toe voortgezet in een aarden wal, beplant met allerlei bomen, zodat er een soort arboretum ontstaat. Als verder bouwen aan de toren niet meer mogelijk is kan de muur worden uitgebreid op de plaats van de aarden wal.

Eén van de consequenties van een dergelijke begraafplaats is dat de bodem regelmatig opgehoogd zal moeten worden om nieuwe ruimte voor graven te creëren. Daardoor zullen de onderste gedenksteden op den duur aan het oog onttrokken worden. Boender stelt dat bij vijf begrafenissen per week de meeste gedenksteden zo'n vijftig jaar zichtbaar zullen

Het ontwerp van Marius Boender

len blijven. Voordat de stenen onder de aarde zullen verdwijnen moeten ze gearchiveerd, gefotografeerd en beschreven worden.

Dit laatste is in overeenstemming met de modelverordening van de VNG. Boender noemt nog andere kernbegrippen uit de modelverordening die van toepassing zijn op de Piëtras. "Een belangrijk identificatiepunt; unieke grafbedekkingen; bezoekers vinden er rust en stilte; historische waarden in de samenleving; inpassing in woongebieden." Hij zou de graftoren het liefst gerealiseerd zien in een stad, zodat mensen de keus hebben tussen meerdere begraafplaatsen.

Een eigenaardigheid van de Piëtras is volgens Boender dat het een klassenloze begraafplaats is. De stenen hebben dezelfde grootte en niemand kan bepalen waar hij of zij

wordt begraven. "Het moment van de dood wordt bepaald door het noodlot en bepaalt tevens je plek op de toren."

MB

Bron: Peter van Noppen: Niets hoeft bouw graftoren in de weg te staan. Ng-Gemeentelijk magazine, nr. 5, 1991.

Wandelroute via begraafplaats

In Leiden is de oude begraafplaats aan de Groenesteeg opgenomen in een wandeltraject. Het maakt deel uit van het plaatselijke 'Groene singleplan'.

De begraafplaats moet nog gerestaureerd worden maar is wel open voor publiek. Men wordt echter aangeraden op de paden te blijven vanwege de slechte staat van sommige graven en het inzakkingsrisico.

De begraafplaats, die bestemd was voor de gegoede Leidse families, is aan het begin van de

19e eeuw aangelegd, toen begraven in kerken door de Fransen werd verboden. Eén van de bekende Leidenaren die hier liggen begraven is Matthias de Vries (1820-1892), grondlegger van de Woordenlijst van de Nederlandse Taal, het 'Groene boekje'. Verder zijn er graven van hoogleraren, stadsbestuurders, fabrikanten, kortom de gegoede burgerij.

Inlichtingen over deze begraafplaats: 071-254911.

MB

De Nieuwe Oosterbegraafplaats

In de Watergraafsmeer ligt een van de mooie begraafplaatsen die het Amsterdamse grondgebied rijk is. Het begraven op begraafplaatsen is van vrij recente datum. Het was lang gebruikelijk dat met name de welgestelden in kerken werden begraven. Voor de minder draagkrachtigen was er een plaatsje rondom de kerken, op het kerkhof. Met de komst van de Fransen in 1795 werd het begraven in kerken verboden. Toch duurde het tot ongeveer 1830 voordat men ertoe overging de zogenaamde buitenbegraafplaatsen aan te leggen. In Amsterdam duurde het allemaal nog wat langer. De Oude Westerbegraafplaats werd pas in 1860 in gebruik genomen, de Oude Oosterbegraafplaats opende zijn poorten in 1866. Wel kende Amsterdam reeds in de 17e eeuw begraafplaatsen op de bolwerken.

Aan het einde van de 19e eeuw noopte ruimtegebrek het stadsbestuur om een nieuwe begraafplaats aan te leggen, en wel in de Watergraafsmeer. Op 4 juni 1888 werd in het openbaar aanbesteed: "het omkaden en met zand ophoogen van de tot begraafplaats bestemde terreinen". Kort daarvoor had de gemeente het ongeveer 16 hectare grote terrein aangekocht. Voor de aanleg was in 1889 een prijsvraag uitgeschreven, die door de bekende tuinarchitect Leonard Springer (1855-1940) werd gewonnen.

Het Algemeen Handelsblad van 20 november 1890 doet verslag van hoe het allemaal moet worden: het ruim 2,5 meter opgehoogde terrein "wordt geheel tot park aangelegd, met kronkelende, schaduwrijke paden, schilderachtige boomgroepen, heesterboschjes, kreupelhout enz., waartoe bijna 1500 bomen, ruim 300 coniferen (sparren en dennen) en meer dan 22.000 bloei-, sier- en groenblijvende struiken zullen worden geplant". De aanleg en beplanting inclusief het bouwen van allerlei voorzieningen duurde enige jaren en op 1 mei 1894 werd de Nieuwe Oosterbegraafplaats in gebruik genomen. De begraafplaats is uitgebreid in 1917, 1930, 1942 en 1969 tot een totale oppervlakte van 33 hectare.

Het behoeft geen betoog dat de begraafplaats na een eeuw een bijzondere afspiegeling vormt van onze funeraire cultuur van de laatste honderd jaar. Daarenboven is 'de Ooster' een gebied met een rustiek karakter en heeft het een grote landschappelijke waarde. Er bevinden zich graftekens van bekende stadsgenoten die derhalve een historisch belang vertegenwoordigen.

Men moet zich wel realiseren dat veel graftekens inmiddels weer zijn verdwenen. Men onderscheidde namelijk eigen en algemene graven. In het eerste geval werden grafrechten voor een bepaalde termijn gekocht en eventueel verlengd indien de nabestaanden dat wensten. Het zijn met name deze graven waarop we de oude graftekens kunnen aantreffen. Het begraven in een algemeen graf is aan een bepaalde termijn gebonden waarna het graf weer wordt geruimd. Daarmee verdwijnt ook het aanwezige grafteken. In het algemeen kan men stellen dat de eigen graven met een duurder grafteken werden gemarkeerd dan het algemene graf.

Steenhouwerijen

Catalogi van steenhouwerijen geven een indruk van graftekens die in een bepaalde periode werden gemaakt. Dat geldt bijvoorbeeld voor de catalogus van J.H.J. Boshart & Zoon, Zeeburgerdijk 2, Amsterdam, daterend uit het begin van deze eeuw. Staande 'grafstenen' waren al vanaf f 12,- verkrijgbaar. Met keurig

ingebeiteld opschrift, letters naar keuze en zwart, wit of verzilverd afgewerkt. Het gaat hier veelal om exemplaren met een eenvoudige bekroning, modellen zoals we op de begraafplaats nog talrijke tegenkomen

Een stuk duurder was de 'liggende familiezerk'. Enigzins afwaterend gelegd, vaak omgeven door op banden gestelde palen waartussen kettingen waren aangebracht, is het een model dat in verschillende uitvoeringen veelvuldig

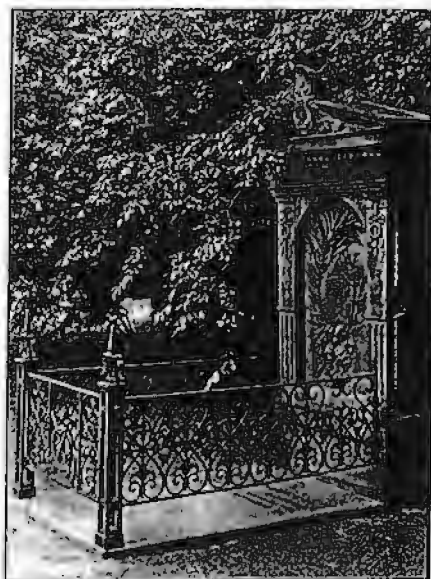
voor eigen graven werd gebruikt. Naast de veel toegepaste hardsteen, werden marmer, graniet en het nu verboden zandsteen gebruikt.

Uiterst bescheiden is het aantal 'grafwerk onder architectuur'. Het gaat hier om traditioneel vaak classicistisch geïnspireerde modellen die in de volksmond al gauw de benaming grafmonument krijgen. En veel werden ze kennelijk niet gemaakt want toen de catalogus werd uitgebracht beschikte

Grafmonument van S.N. Sablailrolles.

Boshart niet over foto's: de afgebeelde exemplaren werden rechtstreeks overgenomen uit het toen in gebruik zijnde vakboek 'Handboek voor Steenhouwers, Metselaars en Bouwkundigen' van F.L. Berghuis. Uit het geheel komt duidelijk naar voren dat wij over een sobere grafcultuur beschikken, in tegenstelling tot de ons omringende landen. In die gevallen dat er een bijzonder grafteken moest worden ontworpen zocht men zijn toevlucht tot buitenlandse boeken met voorbeelden of kwam er een architect aan te pas. Het ging uiteraard om kostbare projecten en het was niet ongebruikelijk dat comités zich bezig hielden met fondsenwerving. Vaak wordt daarvan op het grafteken melding gemaakt.

Zandstenen grafmonument met gietijzeren hekwerk van Maria Johanna Kleine Gartman.

Bijzondere graven

Een volledig overzicht van interessante graftekens op de Oosterbegraafplaats is binnen dit bestek uiteraard niet mogelijk. De betekenis van graftekens beperkt zich niet alleen tot het historische belang. Aan de hand van een aantal voorbeelden zal worden gewezen op andere kwaliteiten waardoor het belang van een grafteken nader kan worden genuanceerd.

In 1897 werden de stoffelijke resten en het gedenkteken van mevrouw Kleine Gartman overgebracht van de 'Oude Ooster' naar de pas gereed gekomen begraafplaats. Het zandstenen monument roept herinneringen op aan het klassieke tempelfront, een tympaan rustend op een fries met triglifien en metopen. Pilasters flankeren aan weerszijden de beeldenaar van de toneelspeelster. Symbolen als palmtak en lauwertak hebben een erende functie jegens de overledene. Aan drie zijden wordt de liggende zerk begrensd door een gietijzeren hek met typische doodssymbolen als vliegende zandloper, gekeerde toorts en zeis en staartbijtende slang. Het hekwerk werd geleverd door de firma Enthoven uit Den Haag en past eigenlijk niet bij de classicistische vormgeving van het monument.

Het graf van mevrouw S.N. Sablairolles (1829-1867), destijds een vermaard zangeres, is ook afkomstig van de Oude Oosterbegraafplaats. Het monument heeft de vorm van een afgebroken zuil op een hardstenen zerk geplaatst binnen een smeedijzeren hekwerk. Het monument symboliseert het afgebroken leven en is een bekend doodssymbool. Op het voetstuk onder de zuil is een geknakte roos afgebeeld die een identieke betekenis heeft.

Afgezien van de historische persoonlijkheden die hier begraven liggen zijn

beide grafmonumenten ook in andere opzichten de moeite waard. Er blijkt bijvoorbeeld uit dat men toen, voor wat betreft de vormgeving, aansluiting zocht bij een classicistisch georiënteerde stijl als men belangrijke personen wilde eren. De afgeknotte zuil en het op de klassieke orde geïnspireerde grafteken van Kleine Gartman zijn daar duidelijk voorbeelden van.

Verder kan men gebruik maken van allerlei symboliek rondom de dood. Een rondgang over de begraafplaats maakt ons er al gauw mee vertrouwd: zandlopers, geknakte bloemen, urnen, lauwertakken, fakkels, vlinders, klimop enzovoort. Daarbij moet wel gezegd worden dat de traditionele doodssymboliek van de vorige eeuw, als vliegende zandlopers, doodshoofden, staartbijtende slangen en zeisen, in deze eeuw in het westen van ons land zelden werd gebruikt. Het zijn allemaal voorstellingen die de bezoeker drukken op het betrekkelijke van het aardse bestaan en als zodanig een waarschuwing voor de levenden inhouden.

De toepassing van ijzer als grafomheining bij het graf van Sablairolles en Kleine Gartman is een typisch negentiende-eeuws gebruik. Na de Eerste Wereldoorlog neemt het belang van de hekwerken duidelijk af. Voor de hekken werden zowel gietijzer als smeedijzer toegepast. Achterstallig onderhoud met als gevolg roestvorming is er de oorzaak van dat veel van deze onderdelen werden geruimd.

Het behoeft geen betoog dat grote monumenten vrij kostbaar waren. Het is daarom niet verwonderlijk dat men naarstig heeft gezocht naar vervangende materialen. Door graf-

tekens in kunststeen of beton af te gieten kon men relatief goedkoop produceren. Op een bijzondere vorm van kunststeen-toepassing op de Oosterbegraafplaats wil ik de aandacht vestigen. Het gaat hier om producten van de voormalige steenhouwerij De Zuil op het Leidseplein zoals op de plinten valt te lezen. Op de begraafplaats is na enig zoeken een geheel assortiment van dit soort kunststenen producten op te sporen.

Vermindering van kosten speelde ook een rol bij de producenten van bronzen beeldjes en rouwattributen zoals kleine plaquettes, kransen etcetera. Wat bij eerste oogopslag van brons lijkt te zijn gemaakt, blijkt bij nadere inspectie te bestaan uit ongeglazuurd porcelein waarover men langs galvanostegische weg een koperen huid heeft aangebracht die vervolgens met chemische middelen op kleur werd gebracht.

Oude rommel

Graftekens zijn dus in meerdere opzichten interessant. Monumentenzorg onderkent in toenemende mate het belang van dit cultuurbezit. In 1985 werd door de toenmalige minister van W.V.C. aan alle colleges van burgemeester en wethouders aandacht gevraagd voor de cultuurhistorische waarden van kerkhoven en begraafplaatsen. Hij drong erop aan het dreigende verval te voorkomen. De brief heeft er uiteraard niet toe geleid dat gemeentebesturen spoorlags alle oude begraafplaatsen ter bescherming hebben voorgedragen. Hoewel wettelijke bescherming dringend noodzakelijk is - al was het alleen maar om in aanmerking te kunnen komen voor subsidie - zal het accent voorlopig in sterke mate liggen op een verantwoord kwaliteitsbeheer van de begraafplaats.

De minister memoreerde in zijn brief ondermeer het belang om beheerders van begraafplaatsen te stimuleren tot goed onderhoud. De veel gehoorde opmerking dat de bestaande begroting van de begraafplaats niet voorziet in de instandhouding van graftekens waarvan inmiddels de rechten zijn vervallen is geen reden om de 'oude rommel' maar op te ruimen. Er zijn gelukkig talrijke beheerders die binnen bestaande kaders creatieve mogelijkheden vinden om interessante graftekens voor het nageslacht te bewaren. De Nieuwe Oosterbegraafplaats is er een goed voorbeeld van.

MEINDERT STOKROOS
Monumenten, nr. 11/12, 1990.

berichten

Campagne Rouwverwerking

De Stichting Ideële Reclame (SIRE) sloot begin dit jaar haar campagne af waarmee zij aandacht vroeg voor mensen die als gevolg van een sterfgeval of echtscheiding een verlies moeten verwerken. In de praktijk blijkt dat de omgeving van degenen die een rouwproces doormaken juist angstvallig elk contact met hen vermijdt. In een televisiespotje en vier verschillende advertenties roept SIRE daarom vrienden en bekenden van rouwendenden op hen te bezoeken en er met hen over te praten. Uit aandacht, want zoals het motto van de campagne luidt: 'medelijden helpt niet, meeleven wel'.

Het effect van deze campagne is niet direct meetbaar want de advertenties noemden geen telefoonnummer of adres voor reacties. Toch kan de campagne een succes genoemd worden, zegt projectleidster mevrouw Veenhuizen in een telefonische reactie. De advertenties, waarin een verscheurde relatie met een foto wordt gesymboliseerd, werden meer geplaatst dan gewoonlijk bij SIRE-campagnes. De dertig seconden durende commercial, normaal goed voor zo'n twintigduizend gulden per uitzending, werd vijftig keer gratis vertoond.

SIRE verzorgt al vijfentwintig jaar reclame voor charitatieve doeleinden. Het reclamemateriaal wordt belangeloos vervaardigd, waarna een beroep wordt gedaan op de media kosteloos zendtijd en advertentieruimte ter beschikking te stellen.

WM

"ACH, DE TIJD HEELT ALLE WONDEN."

MAAR MOET IEMAND DAAR IN Z'N EENTJE OP WACHTEN?

Het verlies van een dierbare laat ernstige littekens achter. Die na verloop van tijd alleen maar schrijnender worden. Omdat veel mensen denken dat zo iets na een paar maanden wel over is. Maar verdriet slijt niet van zelf. Daar heb je anderen bij nodig. En één daarvan bent u.

MEDELIDEN HELPT NIET. MEELEVEN WEL

SIRE

Verhaal: aangepast voor dit blad in samenwerking met de Stichting Ideële Reclame

Een van de advertenties uit de SIRE-campagne.

Onlangs verscheen *Een Schamel Kerkhof*, een vertaling van een novelle van de Russische debutant Sergej Kaledin. Het boekje beschrijft zonder veel opsmuk het leven van een stel grafdelvers op een grote begraafplaats in Moskou. Het personeel houdt er een ruwe en criminele manier van werken op na: ze verpatsen onbeheerde graven, verhandelen gestolen marmerplaten als grafstenen en beroven de overledenen van hun gouden tanden.

Het verschijnen van

het verhaal in *Novy Mir*, een veel gelezen literair tijdschrift, veroorzaakte heftige reacties. Recensenten waren buitengewoon enthousiast over *Een Schamel Kerkhof*, maar bezorgde directeuren van begraafplaatsen bestempelden het werk als lasterpraat. Verontruste burgers schreven brieven naar kranten waarin zij om opheldering vroegen of hun doden werkelijk zo

behandeld werden als in het boek beschreven stond.

Of Kaledin - zelf grafdelver in Moskou geweest - de realiteit veel onrecht heeft aangedaan, is vanaf deze plek moeilijk vast te stellen. Zijn opmerkelijke werk is hoe dan ook belangwekkende stof, zeker voor de beroeps onder de donateurs van de Terebinth.

WM

Sergej Kaledin: Een Schamel Kerkhof.

Uit het Russisch vertaald door Aai Prins.
Bert Bakker; f19,90.
ISBN 90 351 0892 2.

Bronnen: Kristien Warmenhoven; Terloopse kommer en kwel.

Haagse Post; 28/7/90.

Antar El-Mecky; Ingenieuzeritselpraktijken van Moskou doodgravers.

Volkskrant; 7/9/90.

Doodgravers in Moskou

Excursie

Twee uitzonderlijke begraafplaatsen in Rotterdam

De Terebinth verzorgt zaterdag 23 maart een excursie naar twee oude begraafplaatsen in Rotterdam. Het zijn de dicht bij elkaar gelegen Rooms-katholieke begraafplaats Crooswijk en Algemene begraafplaats Crooswijk.

De begraafplaatsen onderscheiden zich ondermeer door hun rijkdom en diversiteit aan monumenten. Zo zijn er beeldhouwwerken van bekende kunstenaars en buitenissige familiegraven met pilaren en engelen. De rooms-katholieke begraafplaats bezit een unieke arcade; dit is een overdekte galerij met aan weerszijden ingemetselde graven, een bouwvorm die veel in Zuid Europese landen wordt aangetroffen. Enkele monumenten staan op de Rijksmonumentenlijst.

Ook historisch gezien is Crooswijk opvallend. De algemene begraafplaats is bijvoorbeeld aangelegd, omdat de 700 slachtoffers van de cholera-epidemie in 1832 dit vereiste. Daar de begraafplaats destijds buiten de bebouwde kom lag, vervoerde men de stoffelijke overschotten per schuit via de Rotte naar hun bestemming.

Opmerkelijk zijn tenslotte de zeer oude en bizarre bomen van Crooswijk, zoals de doodsbeenderenboom, de hemelboom, de honingboom en enkele metasequoia's. Zij geven een parkachtig uiterlijk aan de begraafplaats.

De Terebinth nodigt al haar donateurs uit om aan de excursie door dit fraaie 'openluchtmuseum' deel te nemen. Introducees zijn van harte welkom. Zowel voor donateurs als voor introducees is deelname kosteloos. Het is ook mogelijk om slechts één van de begraafplaatsen te bezoeken. Let u dan op de tijden in onderstaand overzicht.

overzicht

1e bezoek: Rooms-katholieke begraafplaats Crooswijk.

Aanvang: 10.30 uur.

Rondleider: Dhr. J. de Wit, directeur van de begraafplaats.

Adres: Nieuwe Crooswijkseweg 123, Rotterdam.

Openbaar vervoer: Rotterdam centraal station, buslijn 38 richting Crooswijk.

Eigen vervoer: Vanaf Den Haag of Amsterdam, afslag Crooswijk; einde afrit links over het water; na 250 meter rechts de Crooswijkse bocht in; einde van deze weg (\pm 750 m) links en onmiddellijk weer rechts de Paradijslaan in; 4e zijweg rechts, de Rusthoflaan; deze kruist na 250 meter de Nieuwe Crooswijkseweg.

Vanaf Utrecht of Dordrecht afslag Centrum/Schiebroek; einde afrit via rotonde linksaf onder viaduct door; meteen eerste weg links, de Gordelweg; na \pm 1.5 km rechtsaf de Crooswijkse bocht in; zie verder boven.

Na afloop eerste bezoek koffie en thee. Voor uw lunch dient u zelf te zorgen.

2e bezoek: Algemene begraafplaats Crooswijk.

Aanvang: 13.00 uur.

Rondleider: Dhr. H. Dullaard, chef beheerder van de begraafplaats.

Adres: Kerkhoflaan 1, Rotterdam.

Openbaar vervoer: Rotterdam centraal station, buslijn 38 richting Crooswijk.

Eigen vervoer: Zie r.-k. begraafplaats; aan het einde van de Crooswijkse bocht niet de Paradijslaan in, maar naar links de Kerkhoflaan in.

Eerste Kamer zonder enthousiasme eindelijk akkoord met tien jaar grafrust

Toch nog onverwacht en bijna onopgemerkt ging de Eerste Kamer deze week zonder enthousiasme akkoord met de Wet op de Lijkbezorging, die bijna twintig jaar geleden bij het parlement werd ingediend. Het wetsvoorstel bepaalt, net als de huidige wet, dat graven na tien jaar mogen worden geruimd. Toch was juist de duur van de grafrust een van de redenen dat de wet zo lang in de parlementaire molen verbleef.

Lang geleden, toen de Tweede Kamer moest beslissen over lijkbezorging en grafrust, werd de ruimingstermijn op twintig jaar gesteld. Doordat stoffelijke overschotten vaak in kunststof hoezen worden begraven, duurt het langer voor ze zijn verteerd. Tien jaar grafrust is dus te kort, vond de Tweede Kamer. Daar komt bij dat de doden met weinig piëteit en het rouwproces van de nabestaanden met weinig eegards worden behandeld als de gra-

ven na tien jaar reeds worden geschud. Het toenmalige kabinet verlengde de periode van grafrust, maar alleen vanwege het trage verteringsproces. En ontheffing bleef mogelijk.

De Eerste Kamer was voor twee graftermijnen: een voor de wet en een voor de praktijk. Ze paste —het was inmiddels 1988— haar beproefde machtsmiddel toe: ze dreigde het wetsontwerp af te stemmen, waarna de toenmalige minister Van Dijk van Binnenlandse zaken de verstandigste weg koos en schorsing van het debat vroeg. Deze week was de termijn van tien jaar dus weer terug in de wet. De wet verbiedt het gebruik van kunststof, al zal nader worden bepaald welke kunststoffen wel toelaatbaar zijn. Het begraven zonder kist wordt toegestaan. Mensen mogen de bussen met de as van de overledene mee naar huis nemen, maar niet uitstrooien vanwege het milieu. Even nog dreigde de Eerste Kamer een motie van D66'er Tiesinga-Autséma te aanvaarden, waarin de minister werd gevraagd wantoestanden op begraafplaatsen te onderzoeken en te bestrijden. Begraafplaatsen doen soms aan koppelverkoop: de keuze voor een bepaald kerkhof dwingt de nabestaanden gebruik te maken van de diensten van steenhouwer en uitvaartondernemer die het kerkhof provisie betalen. En er worden torenhoge tarieven gevraagd voor grafonderhoud. Namens het kabinet zegde minister Dales zo'n onderzoek toe. Tiesinga trok —motie in. (Jet Bruinsma)

Foto Piet den Blanken/Hollandse Hoogte

Pi
de

Emoti

Amer
Primu

Sc

Bezoeker

Staatssecretar
nomische Zal
North Sea Jaz
een beetje sv
Maar één din
misschien toc
len. Dat er z
Vermanende,
den dus voor
grootste over
de wereld. „U
was ongeveer
woensdag in
Nieuwspoor,
het aantal vrc
toekomst toch
Het jazzfestiv
gelegenheid.
dat wel in d
maar het wa